

EL COMITÈ ANTIFEIXISTA DE PALAU-SAVERDERA DEL 1936. EL TESTIMONI DEL SEU PRESIDENT: FELIP CASAÑAS i GUANTER (*)

JOSEP M. FRADERA
Universitat Autònoma de Barcelona

Felip Casañas i Guanter, redactà al llarg de l'any 1941 a Barcelona una extensa justificació de l'activitat del Comitè Antifeixista de Palau-saverdera, un poblet de l'Alt Empordà. El seu autor deixà aclarit, en una advertència inicial, que: «*en fer o escriure aquestes ratlles o fem de primera mà, o sia, que tot quant diem i afirmem és escrit directament sense hagi sigut preparat amb cap borrador...*» (p. 3) (1). A la mateixa introducció s'exposen amb claredat els propòsits que portaren a la seva redacció: donar testimoni de tot allò que passà en el poble durant els tres mesos que van del 18 de juliol a l'octubre del 1936, període de funcionament del Comitè de Palau. Felip Casañas podia conèixer millor

(*) El text que comentem porta per títol *Memories i coses viscudes, escrites per Felip Casañas i Guanter, qui fou President del Comitè Antifeixista del poble de Palau-saverdera i a l'ensems era membru de l'Ajuntament i Secretari de la Cooperativa-Agrícola*. Això va ésser escrit a l'any de 1941 a Barcelona on em trobava com a exiliat arran de l'entrada del Franquisme i caiguda de la República. Consta de 178 pàgines. La transcripció dels textos s'ha fet respectant-ne l'ortografia i sintaxi, només afegint-hi alguna coma, quan la lectura podia induir a confusions.

El text està en aquests moments en mans del seu fill, Mateu Casañas, a qui agraeixo la seva consulta i utilització, així com les dades biogràfiques del seu pare i família paterna.

(1) El text va ser escrit en una llibreta (21 x 15), d'una tirada, en estilogràfica segurament. Hi ha uns afegits, molt posteriors segurament, en bolígraf.

que ningú què era allò que havia passat, ja que durant aquells mesos era, alhora, el president del Comitè, membre de l'Ajuntament i secretari de la Cooperativa Agrícola, les tres institucions fonamentals en la vida política i social del poble. La confecció d'aquest text obeí un propòsit meditat i uns objectius precisos: contrarestar el conjunt d'acusacions adreçades al Comitè de Palau després de la derrota republicana i deixar un testimoni fidedigne d'allò que realment havia passat, així com de les raons que portaren els membres del Comitè a adoptar una determinada línia de conducta. En aquest sentit, el text no és una mera narració i descripció de determinats esdeveniments, allò que en podríem dir un diari retrospectiu, sinó una reflexió i una valoració que un dels protagonistes ofereix a les generacions futures. *«Com sigui que aquí més pot interessà aqueix document històric més que res és i serà al poble de Palau, d'estirpe purament català, i més creiem a les generacions futures que presents, és per això, més que per cap altre sentit, que hem emprat un llenguatge català lleugre i comprensible a la perfecció...»* (p. 5). L'autor és molt conscient de les limitacions literàries, de les quals se n'excusa, malgrat que el text sigui clar i d'una redacció prou correcta. *«No tenim la pretensió de fer cap llibre, puix no és aquesta la nostra intenció i menys el nostre ofici, car no hem sigut altre cosa, que simplement un mes de la classe treballadora manual desde la pura infància»* (p. 4).

Felip Casañas i Guanter (1908-1981) era un pagès, fill de pagesos, d'una família originària de Peralada, però establerta des de feia set generacions a Palau-saverdera. Petits propietaris, es veien obligats a arrendar terres a alguns dels propietaris rics de la localitat per tirar endavant. De jove, Felip Casañas treballà sovint en altres feines, ja que els seus pares eren encara prou joves per portar les terres. S'ocupà en l'ampliació dels túnels del ferrocarril amb motiu de l'Exposició del 1929, a la pedrera de Montjoi a Roses, i féu la verema a França en moltes ocasions. Essent l'hereu pogué restar a Palau, però els seus dos germans hauran de marxar a Barcelona i Girona. Des de molt jove demostrà interès per les qüestions polítiques i socials, la qual cosa, l'aconduí el juliol del 1936, a vint-i-dos anys, a dirigir el Comitè del seu poble. Passà després al front d'Aragó, a Osca, i en acabar-se la guerra marxà a França. Retornat a Palau, abans que fos obligat a presentar-se a les autoritats, s'amagà a Barcelona, on treballà en una

agència de transports d'uns familiars seus. L'any 1944 tornà a Palau, en part per raons de salut. Es trobà en una situació totalment adversa, com s'hi havien trobat els seus pares en acabar la guerra, als quals hom havia pres les terres que tenien arrendades, fins i tot una vinya tot just acabada de plantar. Sense trobar feina a la població, només al cap d'uns anys, un propietari de Palau s'atreuï a encarregar-li algunes tasques agrícoles en les seves vinyes. Es casà l'any 1948 i tingué un fill. El 1967, amb motiu de l'homenatge que els ex-alumnes rendiren al mestre del poble, el Sr. Vidal, aquest llegí un discurs fortament elogiós de l'activitat i la personalitat dels membres del Comitè del 1936. Un dels ex-alumnes allí presents, personatge prominent de l'Opus Dei, amb l'excusa de preparar la reproducció del text del parlament, el feu desaparèixer. Als anys seixanta, Felip Casañas va ser elegit vocal de la Junta de Vigilància de la Cooperativa de Palau, un càrrec considerat d'escassa significació, però fou destituït pel Govern Civil de Girona. Només havien passat trenta anys dels fets del juliol.

El text no es queda en la mera descripció, sinó que intenta fer valer una interpretació d'allò que succeí durant els tres mesos posteriors a la sublevació militar. Valoració adreçada, sobretot, a justificar el comportament polític del Comitè i la seva adequació a les realitats d'una petita comunitat rural. En l'opinió de l'autor, l'actuació d'aquests organismes sorgits de les circumstàncies excepcionals de l'estiu del 1936, no podia ni havia de ser la mateixa en els nuclis urbans de dimensions reduïdes com Palau, on no hi havia una força anti-republicana estructurada, que en les grans ciutats. A més, en els pobles les relacions familiars, laborals o d'amistat creen una trama molt complexa i difícil de tallar. Actuant en aquest context, el Comitè de Palau va fer valer una visió de l'ordre públic i de la política d'incautacions que pretenia mantenir l'ordre a la reraguarda, salvaguardar la legalitat republicana i, en definitiva, tractar de no crear un enemic interior en la pròpia població (2). Aquest fou el principi rector de l'activitat del Comitè palauenc, que defensà la vila enfront dels que pressio-

(2) Aquesta era la preocupació d'un home d'extracció tan diferent com Joan Peiró, autor del famós opuscle *Perill a reraguarda* (Mataró, 1936), en què aquest tema hi és desenrotllat de manera magnífica.

naven per un desbordament repressiu, davant de les incursions d'“incontrolats” forasters, de policies o d'altres comitès; i defensat, finalment, davant de la reacció en les planes d'un diari d'un amagat, quan el canvi de les condicions polítiques impedia ja una altra forma de defensa.

El Comitè de Palau es formà, com a tot arreu, en els moments convulsos posteriors a l'aixecament feixista. Al poble s'hi respirava intranquil·litat, però no havia passat res políticament important o significatiu ni els dies ni els mesos anteriors, com no fos el desencís de la pagesia pobra per la frustració del programa de reformisme agrari de la República. Aquesta normalitat aparent va ser trencada pels fets del 18 de juliol i les seves repercussions arreu: «...*ens trobem ja davant la provocació i la violència, encara que vingui de fora, és un repte que se'ns fa, i haurem d'acceptar, ço que vol dir que de retruc quelcom té de passà. Doncs la República que està en perill, mirarem de defensar i a l'acció això ens té de portar, puix plegats de mans qui més qui menys se sen República i bon català no pas restar parat*» (p. 15).

FORMACIÓ D'UN COMITÈ ANTIFEIXISTA

La situació creada per l'aixecament era molt confusa en els primers moments, i més encara en un poblet com Palau, tan escassament connectat amb els centres de decisió política. En aquestes circumstàncies, la ràdio es convertí en l'element de canalització fonamental, el camí per on arribaren les primeres orientacions de com fer front a les noves condicions i defensar la legalitat republicana. «*És per mitjà de l'arradi que'l Govern de la República i també el de la Generalitat de Catalunya, comencen a posar les coses una mica en clar sobre el que succeeix i donen consignes i ordres per tal d'actuar i sapiguer a que atendre's, per tal de defensar el règim instaurat el 14 d'abril del 1931... Y és així que ens trobem en un moment breu d'espera per sapiguer quelcom de'ls fets que's desentrollant arreu d'Espanya, en particular de Catalunya, quant sont llançats per mitjà de l'arradi, els primers mots referents al cas pel Govern de la Generalitat, per boca del comissari de propaganda regentat en aquells moments per Jaume Miravittles. Aquests mots deien en síntesi que's formessin a cada poble els Comitès Anti-feixistes locals, amb les respectives milícies, això de entra els partits polítics i organitzacions sindicals afectes a la República*» (ps. 20-21).

El problema a Palau era que no hi havia afiliats als partits i sindicats republicans, el que impossibilitava la constitució d'un organisme com el proposat a partir dels responsables polítics o de membres qualificats de les organitzacions. Aquest fet no impedí la formació del Comitè Antifeixista de Palau, però la iniciativa partí d'alguns joves que estaven escoltant la ràdio al cafè d'en Met, que decidiren complir les orientacions que s'estaven donant. El procediment va ser el següent: en primer lloc, es posaren d'acord amb l'Alcalde, que es trobava en una actitud de total passivitat, d'acord amb el qual es redactà i feu llegir un pregó per l'agutzil, cridant a la Casa de la Vila tots aquells que volguessin formar-ne part. La resposta no fou precisament entusiasta, ja que a la reunió hi assistí un nombre molt reduït de palauencs. «*Respongueren els podem dir republicans de Palau —diu Felip Casañas— a la crida del Govern de la República? Certament podem dir que no; no direm si en raó o sense raó. Tots plegats feiem un nombre molt reduït, uns 25, gairebé tots joves, pocs, molt pocs, de madurs, aquest nombre minvà encara més a l'anar-se'n escapolint algun algun altre. Però estabam dotats d'una moral enlairada, i aquesta fou la que ens mantingué als tals llocs, el temps corresponent i convenient per al poble*» (ps. 19-20). La constitució del Comitè va ser, malgrat el poc èxit de la convocatòria, marcadament democràtica, en una línia de comportament que es prolongarà al llarg dels seus tres mesos de trajectòria. El Comitè estava format per cinc persones, en Francesc Soler, Pere Turró, Josep Roig, Joan Serra i Felip Casañas, que vā ser elegit com a cap. Però comptava alhora amb les milícies formades en aquell mateix moment amb la resta dels presents i altres que s'hi afegiren després. Les milícies estaven sota les ordres del Comitè.

El Comitè havia nascut no pas per encapçalar una política de transformació de la realitat, sinó per constituir-se en un element de control de la situació. Era, doncs, un element essencialment defensiu, i així ho veien els seus membres. Les primeres mesures acordades responien, per tant, a aquest plantejament. «*Tot seguit es formà una guàrdia permanent a la carretera i entrada del poble, i algun altre lloc, per tal de tenir un control lo més eficaç possible sobre entrades i sortides de la població, com a més a més pel que fos necessari.*

Aquesta guàrdia sense cap remuneració, en un principi era feta per elements de'ls formats en milícies i sota les ordres del Comitè

Anti. Per causes diverses, i amb el caire que anaven agasant els fets, ja que l'assumpte ben aviat se'l vegé bastant agravat, el Comitè d'acord amb altres elements afectes obertament al Règim, va ampliar el nombre de'ls que tenien de fer guarda, incluent-hi tots quants podien considerar-se, dit amb tota sinceritat, elements d'esquerres» (p. 24). Aquesta guàrdia serà remunerada en el futur, la qual cosa exigí del Comitè la confecció d'un pressupost de guerra, ja que no es disposava de fons de cap mena. Es gravà els elements desafectes a la República, però partint de la seva condició econòmica, i als més mal situats fins i tot se'ls condonaren pagaments. A la vegada, l'organització d'aquest petit aparell de vigilància exigí disposar de les armes necessàries, ni l'Ajuntament ni el Comitè en tenien de cap mena. Es va fer una requisita, que proporcionà únicament i exclusiva escopetes de caça, que quedaren de moment dipositades a la Casa de la Vila.

EL COMITÈ ENTRA EN ACCIÓ: ELS FETS DEL 25 DE JULIOL

El Comitè s'enfrontà molt aviat al tema clau en els dies posteriors al 18 de juliol: el caràcter i abast que havia de tenir la repressió de les forces anti-republicanes. El Comitè de Palau va ser obligat per les circumstàncies a definir molt ràpidament la seva posició al respecte. Ja el dia 22 o 23 se'ls plantejà el primer conflicte, amb l'arribada al poble d'un conegut "incontrol", el "famós Gelada", acompanyat d'un tal "Hans", que es presentà amb l'explícit propòsit d'encapçalar la repressió contra els "feixistes" i capellans. Es mostrà obsessionat pel "tio de les barbes", és a dir, pel capellà de la família Serra, un home que no exercint a Palau s'havia refugiat amb els seus familiars. Els membres del Comitè, juntament amb l'Alcalde, passarien a discutir aquesta qüestió a l'Ajuntament, moment que fou aprofitat pels milicians per avisar els Serra del perill en què estaven. En procedir-se al registre de la casa, el capellà s'havia escapolit. La resolució del conflicte provocà àrdues discussions aquella mateixa nit, entre els membres del Comitè i d'altres que creien que hauria estat millor deixar actuar el tal Gelada. D'altra banda, algú li havia proporcionat informació sobre la situació de Palau, aspecte aquest que no podrà ser clarificat, com succeí amb altres delacions anònimes posteriors.

La tensió pujà de grau dos o tres dies, el 25 de juliol, moment en què s'acabà de definir la posició del Comitè en el tema repressiu. Aquell dia, sense que hagués passat res de particular, hi havia un gran nerviosisme al poble, especialment entre aquells que podien témer quelcom de la situació creada. A la caiguda de la tarda, alguns d'aquests elements s'entrevistaren al cafè amb membres del Comitè, els quals els tranquil·litzaren i recomanaren que es quedessin a casa. El Comitè acordà fer un pregó aquella mateixa nit, que seria llegit a la Casa de la Vila, on es reuniria tota la població. A la plaça hi havia la majoria d'adults del poble, el Comitè a l'Ajuntament, i els dos capellans al Jutjat, retinguts en aquell moment. Després de parlar l'Alcalde i dos de l'Ajuntament, el cap del Comitè s'adreçà a la població, insistint en els punts de vista ja esmentats, i recordant que el Comitè es feia responsable de la seguretat de tot el poble.

Una anècdota del mateix dia 25 il·lustra la situació creada i la resposta del Comitè. Es refereix al rector del poble, un dels dos capellans que hi havia a Palau el juliol del 1936. *«El mateix vespra va ser sol·licitada una entrevista amb el Comitè per part de la Parròquia, ans de presentar-se a la Casa de la Vila i molt bé li va ser concedida, personant-se a la Rectoria alguns del Comitè, presentant l'home en qüestió mil excuses, dient que ell era inofensiu. Diguent-li els del Comitè que a ells no els hi havia de donat satisfaccions, ja que obraven d'acord amb el dictat de la seva consciència, i per cert que en aquell mateix moment l'home va oferir un puro –potser una fària– a tals individus i aquests donant-li les gràcies li van dir que se'l guardés, que ells no en fumaban. Tot això succeïa al capvespre del 25 de juliol. Aquests senyors capellans després d'haver sopat, que va esser-los-hi servit per “Can Serra”, a primeres hores de la matinada del dia següent, varen marxar cap a casa seva, sense que ningú els molestés per a res»* (p. 44).

COORDINACIÓ SUPRA-LOCAL DELS COMITÈS

Ben aviat, el Comitè de Palau sortí de l'aïllament inicial, imposat per la marginalitat de la població i per la desorganització provocada per les circumstàncies. Però hi sortí d'una manera molt complexa, com a resultat de la diversitat de posicions dins de la rereguarda republicana.

A finals de juliol, els Comitès locals –únics poders territorials en molts llocs– iniciaren un procés de coordinació en els denominats *comarcals* i *sub-comarcals*, que tenia moltes més implicacions que les derivades d'una relació més estreta entre organismes sobirans. Implicava la prevalència d'unes o altres concepcions de la política a seguir, en especial de la repressiva, que és la que definí la personalitat dels Comitès en aquest primer temps de guerra. Veurem les implicacions que comportà aquest procés de coordinació a un comitè com el de Palau. En efecte, quan es procedí a aquesta reorganització, el coneixement de les posicions i de l'activitat dels uns i dels altres era ja prou manifesta. Al Comitè de Palau li corresponia, en teoria, adherir-se al Comarcal de l'Escala i al Sub-comarcal de Roses. El problema era que el Comitè de Palau i el de Roses s'havien regit per principis radicalment oposats en la política de control. A Roses hi havia hagut ja un bany de sang considerable. Els palauencs, per tant, veien amb una gran prevenció la possibilitat d'integrar-se en la línia de coordinació esmentada. I, cercant una sortida favorable, passaren a l'acció: «...el primer diumenge d'agost, que hom va anar..., a tenir un canvi d'impressions amb el Comitè de Roses, per tal de sondar bé el seu criteri, referent a certs aspectes i aspectes dels mateixos.

No relatem ara el que digué ara un d'ells allà present, puix no és prudent el dir-ho, i aquests eran els que tenian d'ésser la nostra Subcomarcal, pobre Palau d'haver caigut a la seva disciplina. Tot seguit d'haver tingut aquest canvi d'impressions a la mateixa tarda, es reuniren d'avant del Celler del Sindicat, els milicians i el comitè. Una vegada reunits, el que havia anat per tal sondeix, va exposar-los-hi el cas en franquesa, fent-los-hi les pertinents advertències i asseveracions que el cas requeria, i era acuradament amb tacte que s'havia de resoldre, ja que l'assumpte en qüestió era delicat pels resultats i compromisos que s'en podien derivar.

Així va ser que el Comitè de Palau no va caure –diguem-ho així– agregat i dessota la disciplina del Comarcal i Sub-comarcal que de dret li pertanyia, i va mirar cap a un altre lloc, aon semblava, i veritablement era així, que el pensar i la manera d'actuar era més adients i més convenient per a Palau. I aquesta va ésser la comarcal de Llançà. Donant-se el cas paradoxic de qué Palau

estava agregat amb la Comarcal de Llansà, i Pau ho estava amb Roses». (p. 49).

Del testimoni de Felip Casañas sembla deduir-se que la coordinació de comitès no tingué massa traduccions pràctiques i, en tot cas, no passà ni per l'Escala, ni per Roses, ni per Llançà, en tot cas per algunes reunions generals a Figueres en les quals s'intentà homogeneïtzar la política a seguir. Però, en darrera instància, el Comitè de Palau va poder seguir la seva i defensar-la davant d'ingerències externes.

LA POLÍTICA DEL COMITÈ DE PALAU

Com ja ho hem indicat, durant els seus tres mesos de vida, el Comitè de Palau definí la seva orientació política al voltant dels dos eixos claus per a tota la reraguarda republicana: les tasques de control i de repressió dels elements i l'opinió anti-republicana; i allò que en podríem dir "política econòmica". El testimoni de Felip Casañas té en els dos casos un interès extraordinari, en aproximar-nos a qüestions difícils de reconstituir per als àmbits inferiors de la vida social catalana dels anys de la guerra.

El Comitè havia optat, com hem vist, per una política d'ordre públic basada en el control del poble, però sense represàlies per als elements dretans, els propietaris o el clergat del poble. Política derivada de la doble convicció que no hi havia a Palau elements en connivència directa o de militància feixista explícita, i, en segon lloc, que una política de repressió dura obriria importants exclètxes en la reraguarda. Aquesta visió portà a la política ja descrita, sobre la qual s'establí un compromís i un consens amb la població en l'assemblea de la Plaça la nit del 25 de juliol. Era una política diferent de la que havien seguit, i seguien, comitès dels pobles veïns, la qual cosa representà una sistemàtica font de conflictes durant el mes d'agost. En tres ocasions, principalment, la política pacificadora del Comitè passà per situacions de perill: el 10 d'agost, quan el Comitè de Roses assajà de capgirar l'estat de coses a Palau; en ocasió de la descoberta a Figueres d'una llista comarcal d'afiliats a la C.E.D.A.; i, finalment, quan tres policies arribaren al poble amb l'explícit propòsit de procedir a la repressió dels elements suspectes de simpatitzar amb els sublevats.

El primer cas mostrà clarament que la voluntat d'una política repressiva dura no tan sols depenia de les ingerències forànies, sinó que hi havia qui la promovia al poble mateix. L'"assalt al comitè" del 10 d'agost ho posà en evidència. Uns set o vuit individus de Palau es posaren en contacte amb el Comitè de Roses –que ja sabem quina concepció de la repressió tenia– per tal de trencar la pacificació imposada pel seu Comitè. Assabentat el Comitè palauenc d'allò que s'estava preparant, sortiren els seus membres i alguns milicians cap a l'entrada del poble, on aturaren tres ro-sincs, algun d'ells armat, que es dirigien a Palau. Interrogats sobre les seves intencions, començaren a vacil·lar, quan es presentaren dos cotxes de gent armada, inclosos els caps del Comitè de Roses, tots ells armats. *«Preguntats aquests a què venien, el Comitè de Palau, diuen que han sigut sol·licitats per algun de Palau, però que en concret no saben el perquè, encara que si, el tal President de Roses, fa menció a qui des de Palau els ha telefonat demanant ajut. La conversa es desenrotlla amb tons cordials i després de que el Comitè de Roses, hagués fet les seves apreciacions i els seus raonaments, sobre el cas que hi havia plantejat, amb veritat, el dit element del Comitè de Roses, digué textualment a seques: "Si aixó hagués passat a Roses, aquests elements ja serien afusellats". Aquest fou l'ajut que trobaren els tals assaltadors de Palau, del Comitè de Roses i que d'haver-los-hi volgut mals resultats podia donar-los-hi tals intens i tal acció»* (ps. 52-53).

Poc després, el Comitè de Figueres trobà "per casualitat" una llista d'adherents a la C.E.D.A. per a tots els pobles de la comarca, en la qual hi figuraven uns quants palauencs. Informat el Comitè els reuní i interrogà un per un. Tots ells defugiren la responsabilitat, acusant tots d'abús de confiança un dels presents, Francesc Turró, al·legant que els havia afiliats sense el seu consentiment i que no havien cotitzar mai. *«Com que no es pogueren destriar les responsabilitats, i com que malgrat no saber si la C.E.D.A. podia conceptuar-se obertament feixista, si que evidentment era desafecta a la República i a la seva orientació social, se'ls imposà una multa proporcional a la seva situació econòmica»*. (p. 59).

El moment més conflictiu i delicat va ser l'arribada al poble de dos guàrdies d'assalt i un policia, amb el propòsit de fiscalitzar la

política repressiva que s'havia seguit fins llavors. El fet es produí el 16 d'agost, i havia estat motivat novament per una denúncia anònima, en la qual es delataven una sèrie de veïns. *«Cal tenir en compte –recorda el cap del Comitè– que el tal paperot, no era pas presentable, escrit en llapiç sense que hi hagués cap firma»* (p. 60). El Comitè, en conseqüència, féu avinent la manca de valor d'una denúncia d'aquest estil, per la qual ningú no en responia. L'agent que comanava l'escamot no acceptà aquests arguments dels palauencs, *«dient que ell venia per feina (estil Gelada) i no podia perdre el temps»*. (p. 61). Es procedí a registrar algunes cases. A la primera s'incautaren alguns coberts, que passaren a disposició del Comitè, a la segona sembla que els policies s'emportaren alguna cosa. Però, mentre procedien al registre, un membre del Comitè aprofità per donar als milicians ordres estrictes de deixar escapar l'estanquer Rafalet, cap de família de la tercera casa que s'havia de registrar. Així ho havia fet, però s'advertí la família de la conveniència de presentar-se l'endemà davant dels policies, i que si ho feia no li passaria res. L'endemà pel matí ho complí, i, a part d'una bofetada d'un dels policies, només li va ser incautada una petita partida de tabac, consumit després en part pels milicians i la resta enviada al front. Restava l'escorcollament de Can Serra, on s'hi estava un dels dos capellans. Després de registrar la casa, els policies *«baixen cap a baix al celler, i després de mirar algun que altre objecte, un d'ells obra la tapa d'una tina, on compareix l'home sofrint penes i dolors.*

Un dels policies que tenia la pistola a la mà, li digué molt cortesment –què féu aci bon home? Sortiu s'està més bé a fora que aquí dins. Y l'home adhuc ajudat pels de dalt eixí d'aquella presó, aon s'havia empresonat ell mateix.

Tot seguit, ordenat pels policies, fou acompanyat al local del Comitè i una vegada allà varen esser-hi fetes algunes preguntes a les quals ell contestà, pero tornant-se'n a casa seva a cabar de passar la nit» (p. 66). Insistint els policies que l'endemà volien emportar-se el capellà, la decisió quedà aquella nit en mans del Comitè, però al dia següent es reafirmà en les seves posicions. Els policies *«molt atents a tal decisió, digueren que ells no farien altre cosa que respectà tal criteri»* (p. 69).

El darrer episodi, que no implicava vides humanes, va ser el de la destrucció de part del que contenia l'Església. Uns mesos després de la sublevació no tenia les portes obertes, però romania intacta. En canvi, en algunes poblacions veïnes ja havien estat cremades. Les pressions per fer el mateix procedien tant dels del poble, com d'altres bandes, com passà en una ocasió que el Comitè de Castelló d'Empúries, tornant de cremar la de Cadaqués, advertí que farien el mateix amb la de Palau. El Comitè optà per cremar allò que contenia l'Església, fora de la població, tractant d'evitar tant la destrucció de la fàbrica sencera com l'incendi de les cases veïnes, alguna de les quals contenia palla. Quan Felip Casañas, cinc anys després, rememorà el fets, ho valorà de la forma següent: *«Ens en penedim d'haver destruït l'Església? Ja hem dit anteriorment que el no haver sigut el Comitè de Castelló d'Empúries potser no ho hauriem fet. Part de la culpa, quant menys d'aquells instants, la tenen els al·ludits. No hi portavem un odi rematat. Ens en penedim per la part que fa referència a la llibertat de cultes, ja que al destruir-la privàvem d'anar-hi a n'aquells que n'hem fet menció... Si és que l'Església és una necessitat imprescindible per al bon funcionament de la humanitat, que'ns ho demostrï, i si es convenient, que's reformi honestament a les necessitats de la massa del gènere humà, nosaltres no hem dit que fossim infalibles...»* (p. 81).

INCAUTACIONS I ORGANITZACIÓ ECONÒMICA DEL POBLE

Aquest és l'altre tema cabdal sobre el qual el Comitè hagué de definir els principis que guiaren la seva actuació. Ho feu en la mateixa tònica i lògica de fons que en la qüestió repressiva. És a dir, tractà de provocar les mínimes fractures internes en la vida econòmica de la localitat, actuant només en relació als béns que havien de ser, gairebé per força, incautats. El Comitè va mantenir en aquest terreny la posició defensiva que guià la seva actuació, considerant que ni les circumstàncies generals ni l'estat de la població, aconsellaven experiments revolucionaris. Calia defensar la República, ajudar els més pobres, endegar una política de reformisme agrari en sintonia amb el que representava el Sindicat Agrícola, no fer passes massa ràpides endavant que poguessin comportar després retrocessos més grans, o el desprestigi de les concepcions de canvi social. Reconstruirem primer els avatars

concrets de la seva actuació, i tornarem després sobre aquest punt.

El Comitè s'incautà algunes propietats rurals, alguns immobles i béns diversos. Propietats que passaren sota el seu control –i el del Sindicat en la majoria dels casos– o bé per la personalitat dels seus propietaris, o bé perquè l'estat d'abandonament ho exigia. Entre les terres incautades es trobaven les del Marquès de Camps a la població, terres “mal conreades” de l'hereu Macau, que no vivia a Palau, i la sureda de can Muni. Totes aquestes propietats passaren sota el control del Sindicat. Quant als béns incautats, car fer algunes distincions. A can Turró, per exemple, s'incautaren dotze mallals d'oli, quatre semals de vi, i alguna vaca, passat tot al Sindicat. El vi que hi havia en el celler va ser reclamat pel Comitè de Llançà, ja que els propietaris eren d'aquella població. La casa de la Carmeta Turró es convertí en el local del Comitè, però cal tenir en compte que en aquells moments estava deshabitada. A can Claperols s'incautà alguna escopeta de caça i alguna cosa més no especificada que passà a Roses. Una altra casa deshabitada, la del Sidret Macau, fou convertida en dependències del Sindicat. A la caseta de l'Estany, a la zona d'aiguamolls, on es criava bestiar de peu rodó, quan hi arribà el Comitè de Palau, el de Castelló ja s'havia endut els cavalls. Després de fer una protesta per la intromissió que representava, el Comitè s'incautà un carro, un xarret, una jaca, una bomba d'aigua (lliurada a la secció del vi del Sindicat), una mica de terra conreable i una part de l'estany. Finalment, a can Gresa s'incautà un trull, que passà també al Sindicat, en absència del propietari, que era de Cadaqués.

Els tres casos, però, de més interès són les incautacions realitzades a Can Muni, a l'heretat “Joana de l'Albert”, i a Can Sala. En el primer cas, cal recordar que ja s'havia entrat a la casa en el famós “affaire Gelada”, pocs dies després de la sublevació. El Comitè havia col·locat a l'entrada de la casa un cartell que deia “Incautació pel Comitè Antifeixista per a l'Hospital-Asil del Poble”. S'incautaren algunes mantes per als nois que marxaven al front, algunes cadires per al Comitè i una màquina d'escriure, que en ser reclamada per les nebodes del propietari, que s'hi guanyaven la vida, se'ls hi tornà. Quan la vinguda dels tres policies, se'ls incautaria una llibreta de la Caixa amb nou pessetes i paper

d'estat de la Monarquia per un valor nominal de dues-centes. Més endavant s'entregà un rellotge de la casa a un soldat que marxava al front. El mateix que es va fer amb la roba incautada, donada a la mestra de pàrvuls per fer roba per als soldats. El cotxe de la casa, en molt mal estat, va ser arreglat i cedit a la Secció del vi del Sindicat. Però, el més important fou la incautació de la Sureda, que va ser carbonada, *«i no precisament per caprici, sinó per acomplir una misió social-econòmica no gens despreciable, puix es portà el fet a cap per insistir-hi tinguent raó una part dels treballadors, obrers molts d'ells sense feina en aquells moments, tenien molt bé dret a menjar. Doncs així fou que va ésser molt bé permès el dit arrencament, i més tinguent en compte el lloc on estava enclavada la tal sureda, ja que mirat des d'un un punt de vista tècnic-agrari dit terreny podia considerar-se útil i aprofitable per a conreu»*. (p. 92). Tant la utilització de la sureda, com el producte de la venda de cent mallals d'oli, va ser administrat pel Sindicat, seguint estrictament els criteris adoptats pel Comitè. Es tractava, a més, de béns que havien estat abandonats pels seus propietaris.

El segon cas d'interès va ser el de l'heretat la "Joana de l'Albert", la més important de Palau. Els propietaris eren i vivien a Palau. Se'ls incautà el cotxe, que passà al servei del Comitè. Quant a la propietat rústica, només se'ls incautà una petita part, que va ser parcel·lada i repartida entre els pagesos més pobres, però sota el control del Sindicat. Felip Casañas insisteix que aquesta parcel·lació va ser feta d'acord amb els propietaris, que no van ser molestats en cap més ocasió.

L'oli de Can Sala va ser el plet més rellevant que hagué d'enfrontar el Comitè. Aquest propietari posseïa força terres, cases i un molí d'oli. El Comitè només s'incautà el trull i l'oli emmagatzemat, una quantitat força notable. El tema es convertí en una qüestió candent, en què el Comitè hauria de fer valer la seva concepció. Aquesta era molt clara i coherent amb la seva trajectòria. L'oli havia de passar sota el control del Sindicat, la "base econòmica del poble", per subvenir les necessitats que es plantejessin. La importància de l'oli incautat augmentaria en el futur, *«...a causa de la inflació, puix el diner corria amb excés perdent valor real, i les operacions comercials no es feien sinó a base d'intercanvis de mercaderies, tingué per utilitat aquest, mitjançant la*

*seva venta-intercanvi, l'adquisició de productes alimentaris o d'altre índole, els quals a base de sempre de la cooperativa del Sindicat eren repartits equitativament a tot el poble, sense distinció de classes ni de castes, i el seu valor en metàl·lic o paper era ingressat sempre a la caixa del Sindicat Agrícola» (p. 101). Precisament, per administrar-lo de manera més autònoma s'acordà el nomenament d'una comissió *ad hoc* en una reunió general del Sindicat. La utilització dels considerables fons generats per l'oli incautat provocaren tensions i crítiques al Comitè, acusat fins i tot de robament. Com indica Felip Casañas, aquestes inculpacions eren del tot incongruents amb el comportament de la majoria del poble quan es plantejaren els fets. «Allavors, quant el Sindicat a canvi d'aquest oli, subministrava arroz, mungetes, bacallà, patates, etc., etc. a tothom en general i equitativament, ningú deia que això de l'oli fos un robament, i que les tals mercaderies fossin mal adquirides. Com a més a més sapiguent molt bé que les mercaderies havien sigut adquirides a canvi del tal oli, i amb el supòsit de que el tal oli era robat, ningú les rebutjava. Ans al contrari, tot era ben adquirit, com més ben baratet millor, i més n'hi hagués hagut». (p. 106). A més, la qüestió de l'oli havia estat discutida obertament en les reunions del Sindicat, i ningú no s'havia oposat a l'ús que se'n feia.*

La filosofia del Comitè de Palau, en relació a les incautacions, responia a una distinció bàsica: a Palau no s'havia procedit a una col·lectivització agrària com en altres bandes de Catalunya, sinó a una molt més modesta afirmació dels principis de reformisme agrari que simbolitzava el Sindicat Agrícola. Fracassades les temptatives republicanes de reforma, l'estat del poble difícilment permetia superar aquell estadi. Ara bé, en les crítiques circumstàncies que es vivien, el Comitè reforçà aquell vell instrument de la pagesia local, ampliant el seu patrimoni social i la base d'actuació, amb el producte de les incautacions. Aquestes, en general, no comprenien béns d'un excessiu valor, però els que en tenien varen servir per reforçar aquell objectiu bàsic. En alguns casos facilità treball a jornalers que no en tenien, en altres la marxa del Sindicat i de la cooperativa de consum. «L'esperit de les classes humils dels pobles rurals de Catalunya, començant pel simple jornalер fins a arribar a qui no pogués considerar-se emancipat del tot, no demanaven n'hi desitjava sistemes nous de treball i de vida, sinó que els presents ja li estaven bé.

Les apetències i anhels d'aquests eren desitjos d'emancipació familiar que's aon radica la col·lectivitat present. No fer entrega de la petita propietat particular, o riquesa, si és que en tingué, sinó posseir-ne més fins a considerar-se emancipat (això amb sensateç), amb la seva col·lectivitat que's la família...Era indispensable passà aquesta etapa sense explotà encara, i que no hagués sigut res més que una reforma dins del sistema del règim burgès vigent.

Ans que donar el salt mortal, es preferible i potser imprescindible aprendre a donar el salt sencill» (ps. 135-136).

BALANÇ DE TRES MESOS DE COMITÈ I DE DOS I MIG DE GUERRA

Exposades el més fidelment possible les línies generals de l'actuació del Comitè, hi observem una experiència dominada per la preocupació que les contingències de la guerra no impliquessin ruptures massa fortes en el que era una petita comunitat pagesa. El Comitè cregué i defensà que era compatible la defensa de la legalitat republicana i el millorament social dels grups no privilegiats del poble, sense provocar massa costos socials i humans. La seva posició va ser criticada i erosionada durant aquells tres mesos per alguns sectors de la població que pretenien radicalitzar la situació, en especial la política repressiva. Les incursions des de Roses o Castelló responien a sol·licitacions fetes des de dins del poble, encara que sempre en el més total dels anonimats.

Un cop dissolt el Comitè o en els mesos següents, alguns dels seus integrants es dispersaren. El seu cap, l'autor de les ratlles que comentem, marxà al front d'Aragó, perdent el fil dels esdeveniments.. Però, quan uns anys després redactà la justificació de la seva militància en el Comitè, assajà de fer un balanç d'allò que havia representat per al poble l'experiència del Comitè i la guerra. Tractà d'oferir la versió dels derrotats i expulsats del poble, en el moment en què se'ls atribuïen gravíssimes responsabilitats.

A qui van adreçades aquestes opinions finals, aquest esforç de conclusió? Com dèiem en començar, al poble de Palau, a qui acusa ingènuament d'haver-se equivocat en el seu veredict, atribuint al Comitè totes les responsabilitats de les calamitats de la

guerra. Veredicte injust, ja que no s'havia pres en consideració ni les circumstàncies en les quals es prenien les decisions, ni les evidents diferències de comportament amb els comitès dels pobles veïns. Però, a més, perquè el Comitè cercà, i va obtenir en diverses ocasions, el consens del Sindicat, que agrupava la majoria del poble, en reunions en què es podia opinar amb tota llibertat, sense coaccions ni amenaces. «...el Comitè amb el seu cas tràgic ha tingut de passar per lo que ell –no feu passar als altres, sinó que evità de què passessi– fent el possible i l'impossible per a salvarlos. El Comitè que no acusà n'hi delatà a ningú de feixista, ja que era ponderat, ha sigut tildat de roig amb tot el sentit malèvol de la paraula, ja que amb el sentit benèvol ho era amb tot el seu contingut. El comitè no traïé a ningú de casa seva, el Comitè no privà a ningú el menjà, sinó al contrari feu els possibles per a que menjés tothom, el Comitè no feu matà ni matà a ningú, sinó que ho impedí, el Comitè no feu que ningú anés a la presó, sinó que ho evità. Y el cas es que ara ja es torna ultra-tràgic i lamentable, es que ell que va evitar a penes i treballs, de que hi hagués qui sofrís i passés per aquestes vicissituds, ell que va evitar tots aquests mals pitjors,...ell que en certs moments de perill va plantar cara a qui mals instints portava, i s'exposaba per la salvació de'ls altres més o menys adversaris; ell els ha tingut de passar, i ell els ha tingut d'anar a la presó, i més anys hagureren sigut de no ... escapolar-se com ha pogut, passant anys a l'exili interior o exterior, defugint de la injustícia, mai de la responsabilitat estricta i justa, car aquesta no ens hagués espantat. No hi ha hagut pena capital, però potser perquè...(en no) haver caigut tots en plena fúria en mans d'aquesta gent...» (p. 174) (3).

La injustícia de la contra-revolució era perfectament previsible, ja que fins i tot en plena actuació del Comitè, alguns dels represaliats s'havien permès el luxe d'anunciar futures represàlies. Era el cas del tal Rafalet, a qui s'havia incautat una petita partida de tabac, certament, però a qui s'havia permès continuar regentant l'estanc, una concessió de l'Estat en definitiva. El capellà de Can Serra, a qui s'havia salvat en diverses ocasions *in extremis*, havia amenaçat amb revenges per tot el que li havia pres el Comitè. El

(3) Casañas relata el cas de la situació de la guerra de Joan Espinàs, un milicià de Palau, "de cor noble i bons sentiments", forçat a una mort per inanició, segons sembla.

8 d'agost, en una reunió de comitès de la comarca a Figueres, es passà llista dels suspects de simpaties amb els facciosos poble per poble de la comarca. En arribar el torn del Comitè de Palau, sabent aquest allò que implicava una denúncia, manifestà públicament que no n'hi havia al seu poble. Els palauencs coneixien perfectament aquest fet, que a l'hora del feixisme vencedor no serví per salvar els integrants del Comitè de les pitjors inculpcions.

El balanç dels tres anys de guerra havia estat, en opinió de Felip Casañas, clarament desfavorable per a les classes subalternes de Palau. La seva part més conscient va ser esclafada per l'acció combinada de la guerra i de la reacció posterior. *«La part podem dir –políticament d'esquerres– afecte a la República...havia sofert pel que'ls corresponia, les calamitats que la guerra, porta en si, en el lloc de la veritat, i no creiem que hi hagués hagut ni un sol enxufat durant el temps de la mateixa, tenint a més a més un bon nombre de morts (uns 25) i algun fet d'importància»* (p. 157). Amb poques excepcions, les dretes en sortiren ileeses, ja que o bé passaven a França o s'"enxufaren" en el mateix poble. Segons Casañas, no tingueren cap baixa.

L'equilibri de classes es trencà, també, en benefici dels grups privilegiats. La propietat i els anti-republicans no tenien massa motius per presentar-se com a víctimes en acabar la guerra. *«A Palau, descartats els casos que ja hem deixat evidenciats..., no hi havia el perquè de tal gest, puix no hi hagué tractes especials per als uns ni per els altres. Qui més possibilitats econòmiques tenia més bé havia pogut menjar i aprofitar-se de'ls beneficis que en tot cas podia portar la guerra en sí; dit ben clar, fent estraper-lo»* (p. 155). O, dit d'una altra manera, *«en l'ordre econòmic, els pobres, més o menys eren pobres igual que en el seu començament, després d'haver passat les seves privacions durant els tres anys de guerra.*

Els rics, o bons propietaris, molts d'ells estaban carregats de diners sense saber-ne que fer, no havent sofert per la seva part privacions, en particular en l'ordre material» (p. 156).

UNA REFLEXIÓ FINAL

El text de Felip Casañas és prou eloqüent per ell mateix, no necessita massa comentaris. Documents d'aquesta mena ens

aproximen de manera directa a problemes claus de la guerra i de l'organització de la reraguarda, per desgràcia tan mal explicats en la immensa bibliografia generada per la guerra. Mentre les condicions de vida i la manera d'entendre el conflicte de la majoria de la població restin per explicar, pensar que s'estén la substància del conflicte és un absurd. Ni la del conflicte, ni la del règim franquista. La decapitació de la consciència de classe dels grups subalterns, va incloure, a més de la repressió i de la persecució al llarg de diverses dècades, la creació d'una imatge del conflicte que, poc o molt, encara persisteix. Restituir la realitat dels fets amb tota la seva complexitat és encara una necessitat històrica i política. Textos com el Felip Casañas ens ajuden a acostar-nos-hi.